

TALLOZÁS

Az új román írónemzedék erővonalai

(Lucafăru, 1968. 25, 26.)

A fiatal román írókat maga köré tömörítő írószövetségi folyóirat megújulást jelző első számaiban Ștefan Bănuțescu főszerkesztői beköszöntőjét s a nemzedék néhány képviselőjét megszólaltató seregszemlét (*Tendințe, stiluri, opinii*) olvasva az alkotás nyugtalanító, eleven pezsgése ragad magával. A fiatal írók, költők, kritikusok (Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Dumitru Țepeneag, Iulian Neacșu, Cezar Ballag, Gheorghe Tomozei és Paul Schuster) megszólaltatása alkalmi, mondanivalójukat mégsem az alkalom szülte, s megnyilatkozásaikból szinte keresztmetszetét kapjuk az egész nemzedéknek, kifejeződését annak a problematikának, amely ezt a nemzedéket jellemzi.

Az első, amire ezekből a megnyilatkozásokból fel kell figyelniünk, hogy ez a nemzedék nem kíván a maga különvalóságában elszigetelődni. Nemzedék-voltát nem biológiai értelemben fogja fel, s igen jellemző az az értelmezés, amit Eugen Simion fogalmaz meg: „Igazában csak azok fiatalok, akik valamely kimondandó *igazságot* hordoznak magukban, és tragikus igazatossággal várják a léleknek azt a pillanatát, amikor ez az *igazság* a maradandó megvalósulások útjára lép.” Ezzel és ezért a jövő alkotói ők, s a pillanat eljövételét a legteljesebb felelősséggel készítik elő.

Feltűnő, mennyire az írói tett felelőségének tudata vezeti az itt megszólaltatottakat a legkülönbözőbb kérdések felvetésében és a megoldások keresésében. Ez a felelősség hangzik ki a kritika fegyverzetét vizsgáló és Maiorescutu idéző N. Manolescu írásából; ez készíti az író—kritikus—olvasó közti viszony etikai-esztétikai vizsgálatára I. Neacșu; e felelőség-megszabta mértékkel támasztja a legnagyobb igényeket Paul Schuster a hazai olvasók előtt világirodalmi kapukat nyitó műfordítás minőségével szem-

ben, s ez kalauzolja az alkotási problémák, műhelytitkok végiggondolására vállalkozó többieket is. Újat akarásuk nem különködés valamely légüres térben, hanem a megelőző nemzedékek művében gyökerezve a mát kifejező új esztétikai minőségek keresése, esztétikai-etikai példájuk hasznosítása és beleépítése a jövő épületébe.

Legtöbbjük mögött már nemcsak programok, hanem komoly figyelmet érdemlő művek is állanak, s így nem óhajként, hanem tényként hangzik Ștefan Bănuțescu megállapítása: „A legfőbb minőségi érv valamely írói módszer mellett maga a mű.” Ebben a tekintetben a fiatal írónemzedék már bebizonyította, hogy ennek az érvnek is birtokában van.

„... volt, és már,
ajándékából Bolyai Jánosé
(Könyvtári Szemle, 1968. 2.)

A Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság Bukarestben magyarul kiadott könyvészeti folyóiratában egyre-másra találkozunk érdekes meglepetésekkel. Egy lapunk, melynek pályája fölfelé ível!

Íme, Vita Zsigmond *A Bolyaiak könyvei Enyeden* cím alatt máris kiegészíti Deé Nagy Anikónak a két Bolyai könyvtáráról a folyóirat múlt számában megjelent közlését, s a nagyenyedi Bethlen Könyvtár szép titkait szellőztetve megállapítja, hogy a Bolyai Farkas könyvjegyzékében szereplő Lagangre-féle differenciálszámítási munka 1798-as német kiadása kalandos úton 1910-ben az enyedi kollégium könyvtárába került Fogarasi Béla számtantanár hagyatékából. Benne van a tulajdonjelzés: „Bolyai Farkasé”, s más kézzel a kiegészítés: „volt, és már, ajándékából Bolyai Jánosé.” Hogyan jutott tovább, kézről kézre a könyv, nem tudhatjuk, de most ugyanúgy előkerült, mint az eddigi számtantanárként kevésbé ismert Szász Károly egy egyenletfórlás-kezelési próbatétel-kiírása, melynek 1839-ből származó nyomtatványán ugyancsak Bolyai Farkas aláírása szerepel.

A régi nagyok vidéken is jól dokumentáltak voltak, s az utódoznak sem kell a világszintről lemaradniuk, legalábbis, ha a helyi könyvtárosok segítségükre vannak. Vajnovszki Kázmér, a *Könyvtári Szemle* egyik szerkesztője, beszélgetést folytatott Székely Zoltán múzeológussal, Kovászna megye művelődés- és művészetügyi bizottságának elnökével, s a jellegzetesen *Az ésszerűség nevében* címet viselő interjú kiter a vidéki do-

kumentáció időszerű kérdésére is. „A sepsiszentgyörgyi könyvtárat — vallja Székely Zoltán — olyan erős, átfogó állománnyal rendelkező könyvtárrá kell átalakítanunk, ahova nemcsak olvasni, hanem dokumentációért, tájékoztató anyagokért is jönnek az olvasók. Elsősorban komoly kézikönyvtárra, információs művekre van szükségünk. A kutatók, akik a megye történelme, természeti-gazdasági struktúrája iránt érdeklődnek, ne menjenek se Marosvásárhelyre, se Kolozsvárra, hanem találjanak meg mindent helyben — ez egy komoly városi könyvtár követelményeinek egyike.“

És örvendjünk annak is, hogy a lap gazdag — a könyvtárosok szociológiai feladataira is kitérő — anyagában magunkkal is találkozunk: a régi *Korunk* repertóriumának elemzésével. Kertész Maya dolgozza fel Gaál Gábor lapjának román kulturális adatait, az elsőként szereplő Aurel Ciupe 1929-ben írt képzőművészeti ismertetésétől az 1940-es évfolyam Sadoveanu- és Geo Bogza-írásaiig. Ismerős nevek villannak fel, a műfordítók közt József Attila, Salamon Ernő, Szemlér Ferenc, Brassai Viktor, Kovács Katona Jenő. „Csodálatos és szinte hihetetlen, milyen csalhatatlan ízléssel és időtállóan ismerte fel és válogatta ki Gaál Gábor szerkesztésében a *Korunk* a román irodalom színe-javát, és szerzett műhatatlan érdemeket a román kultúra megismertetésében, megszerettetésében és ápolásában magyar nyelven“ — fejezi be cikkét a *Könyvtári Szemle* írója.

Erőszakos cselekmények filmen

(*Contemporanul*, 1968. 24.)

A lap közli az *American Dialog* nyomán Fredric Wertham hírneves amerikai pszichiáter figyelemre méltó cikkét az erőszakosságokat népszerűsítő filmek káros hatásáról. A szerző kifejti, hogy kutatásai során arra a következtetésre jutott: az emberi erőszakosság nem elkerülhetetlen, nem olyan biológiai ösztön, mint a szexualitás vagy a táplálkozás szükséglete. Ezért kiiktatható az emberi természetből és a társadalom életéből. Az emberi erőszakosság a személyiség és a társadalmi környezet negatív tényezőinek következménye. Így a sikeres harc a gyilkosságok ellen hosszas folyamat.

Az elképzelt és a valóságosan végrehajtott erőszakos cselekmény pszichológiai és társadalmi szempontból nem egymást kölcsönösen kizáró tényezők. Többféleképpen hatnak egymásra. Az

amerikai filmekben megjelenített brutalitások, kínzások, szadisztikus cselekmények, az erőszak más fajtái súlyos társadalmi problémát okoznak. Kétségtelen, a legtöbb erőszakosságot a mozikban mutatják be. E tekintetben a filmgyártók képzeletének semmi sem szab határt.

Ami a nézőket illeti, három kategóriába sorolhatók. Az elsőbe azok tartoznak, akiket az erőszakos cselekmények látványa megborzaszt; behunyják a szemüket, vagy egyszerűen elhagyják a mozi-termet. Ezek a nézőközönség jelentékeny hányadát képviselik. Másokat az erőszakos cselekmény magával ragad, elkápráztat. A harmadik csoportbeliek véglegesen megszokták a brutalitást. Ezek közömbössé váltak, s azt mondják: ez van, az ilyesmit is meg kell nézni. A szerző véleménye szerint társadalmilag ez a magatartás a legveszedelmesebb és legártalmasabb. Téves volna azt képzelni, hogy az ilyen magatartás nem hat ki a való életre is. Igazi jelentőségét a humanitás eszméjének elértéktelenedésében kell látni.

Sokféleképpen igyekeznek mentetetni az erőszak elterjedését a művészetben. Egyesek úgy vélekednek, hogy a förtelmes részletek leírása a realizmus következménye. Wertham helyteleníti ezt a fel fogást. Rámutat, hogy a realizmus a valóságra vonatkozó koncepciót igényel. Az erőszakos cselekményeket ábrázoló filmek nyújtotta kép nem valószerű, hanem torzító. Az erőszak tükrözése nem az élet tükrözése, hanem a valóság megcsonkítása. Az ilyen filmek nem tükrözik az életet, csupán kiaknázzák, gyártóik célja szenzációhajtászás, meghökkentés. Vagy talán azzal a hamis eszmével akarják megnyerni a nézőket — főleg az ifjakat —, hogy a brutalitás hősies, férfias tulajdonság? — kérdi iróniával a szerző.

A kegyetlenségeket ábrázoló filmek készítőinek egyik sablonos mentetőzőz érvelése még az is, hogy az erőszak bemutatása elretentő hatású. Nagy tévedés azt hinni, hogy az erőszak leküzdésének hathatós fegyvere a minél töményebb kegyetlenkedések ábrázolása.

Az elektronikus számítógépek és a vizuális művészetek

(*The Burlington Magazine*, CX. 781)

A nagyhírű angol művészeti folyóirat áprilisi számában szerkesztőségi cikk foglalkozik az elektronikus számítógép és a vizuális művészetek kérdésével.

A cikk bevezetőben a yale-i egyetem tanárának, Piersonnak megállapításait idézi: „Az elektronikus számítógép és a humaniórák mit mondhatnának egymásnak?... A humaniórák szak tudósa az ember érzelmeit, nézeteit, művészetét és erkölcsi értékeit igyekszik megérteni, az analitikus gép ezzel szemben időtlen tényeket vagy atomjaira bontott információt képes csak megemészteni, olyat, amelyet valószínűleg mennyiségekké változtattak át, de mindenestre semlegessé tették értéköttségével szemben, megfosztották művészi, érzelmi jelentésétől, és teljesen elszemélytelenítették... A humaniórák azonban egyaránt foglalkoznak tényekkel és érzelmekkel; az ismeretek akkumulációjától és azok szisztematikus elrendezésétől függenek, életelemük a közlés. Ha a második világháború óta az információ feljegyzése, tárolása, összehasonlítása és újra-birtokbavétele terén az elektronika óriási lehetőségekre tett szert... vajon a humaniórák nem húzhatnák-e belőle mégis bizonyos hasznót?”

A kutatás még kezdeti szakaszában van, de Pierson megállapításai helytállóan látszanak. Noha eddig csak egyetlen kísérlet történt, mely az elektronikus számítógépet a művészettörténet szolgálatába igyekezett állítani, ez is nagy távlatokat villantott fel. A harvardi egyetemi tanárnak, Jules David Prownnak Singleton Copley-val kapcsolatban végzett kísérletéről van szó. A kísérlet célja az volt, hogy az anyagrendezést az elektronikus számítógépre bízva, időt takarítson meg a kutatóknak az alkotó munkára. A computer ugyanis, ha megfelelő információval telítik, képes bármilyen művészettörténeti adatot elemezni. Az első nagy amerikai festő, Copley esetében az információ a modellek személységére és a róluk alkotott képre vonatkozott. Mintegy 350 festményt elemeztek, a művész alkotásának csaknem háromnegyed részét. A gépet úgy programozták, hogy információt nyújtson minden képről és minden modellről. Őn keresztábrázatok rendszerével lehetségessé vált például annak megállapítása, hogy Massachussets-ben, egy adott időszakon belül hány kereskedő rendelt 50×40 inch nagyságú portrét és hány lelkes. Néhány információnak a ténymegállapításon túl nincsen semmi értéke, ezzel szemben meglepő eredményt értek el, amikor a gép eltért a normálisnak tetsző válaszoktól.

Így például a művészi alkotásra vonatkozó adatoknál olyan kérdések merültek

fel, amelyeket a kutató fel sem tette, és amelyekre csupán az elektronikus számítógép hívja fel a figyelmet. Ilyen módon a kutatás területe formai és tartalmi szempontból egyaránt bővül. Ugyanis minden egyes művész és művészcsoporthoz új problémákat vet föl, és az elektronikus számítógép osztályozása további kérdések forrásául szolgál.

Az elektronikus vizsgálat végtelen lehetőségeket biztosít az ikonográfia terén, úgyannyira, hogy idővel a történelmi segédtudomány szerepét ölti magára. Ha valaki például a mesterséges fényt akar-ná tanulmányozni, akkor a legkönnyebben úgy érne el eredményt, ha a fényhatások vizuális képét vizsgálná. A politikai történész számára a portréábrázolás válik majd nélkülözhetetlenné. Az anyag óriási volta azonban sok nehézséget okoz. Az elektronikus számítógép éppen azzal tesz felbecsülhetetlen szolgálatot, hogy rendszerezi az áttekinthetetlen anyagot. A jövő feladata, hogy a világ legnagyobb fényképgyűjteményeinek adatait betáplálja a gépbe, és így felmérhetetlen segítséget nyújtson mind a művészettörténetnek, mind általában a történettudománynak. A tudományos követekeztes feladatát a gép továbbra is meghagyja a kutatóknak, de az adatok feldolgozásával szinte nem túlozható mértékben járulhat hozzá éppen a helyes és megbízható következtetések levonásához.

Ez az autós világ

(*Le Figaro littéraire*, 1968. 1154.)

Henri Lefebvre, a nanterre-i egyetem szociológia-tanára könyvet írt *A modern mindennapi élet* címen, s abból egy részletet közöl a lap. Lefebvre abból indul ki, hogy az autó napjainkban az első helyet foglalja el a tárgyak között, maga az autó fogalma pedig háttérbe szorít minden társadalmi funkciót. A lakásnál fontosabb lett a közlekedés, sok ember számára a kocsija az otthon egy része, annak lényeges hányada.

A gépkocsiforgalomban az emberek és a tárgyak összetorlódnak anélkül, hogy találkoznának egymással. Ez a városi élet degradálódásához és a gépkocsivezető pszichológiájának, pontosabban pszichózisának kialakulásához vezet. Azonkívül a veszély kevés embert rettent vissza, a legtöbb vállalja a kockázatot, ez pedig mindennapi jelenséggé teszi a „véres országutat” halottaival és sebesültjeivel.

„Valójában nem is a társadalom az, amelyet az autó meghódít, hanem a *mindennapi élet*. Erre kényszeríti a gépkocsi a maga törvényét. Nagymértékben hozzájárul a köznapok képeinek kialakításához, valóságos tervszerűsítéséhez. A mindennapi élet ma alig egyéb, mint motorberregés, a motorok »ésszerű« kihasználása, az autógyártás és -elosztás iránt tanúsított igény... De ezen túlmenően a gépkocsi bizonyos értékrendszer kialakításához vezet: az érezhető és érzékelhető hierarchia (nagyság, lövő, ár) kiegészül egy bonyolultabb és árnyaltabb hierarchiával, a teljesítmények értékrendszerével. A kettő azonban nem fedi egymást.

Egy kis csoporton belül bajnok lehetek (néhány percre, néhány napra). Hátárok közé vagyok szorítva, de hogyan? Ha egy erősebb kocsi birtokába jutok, megváltoztatom helyzetemet a hierarchiában, előbbre jutok egy lépcsőfokkál, ahol a bátrak számára nyílik hely... S ezt megvitatom utasaimmal, barátaimmal, részletesen, büszkén, különösen, ha kocikázásban is volt részem. Ilyenkor a hierarchia nem nyomasztó, sőt felemelő.

Csak hogy ez a kettős értékrendszer megfelel a társadalmi hierarchiának. Analógia van (nem szigorú homológia) az egyének társadalmi helyzete és a kocsi rangsorolása között. Mivel pedig a kettő nem esik egybe, az ember állandóan egyikből a másikba megy át anélkül, hogy valahol végképp megállapodnék... Annyi bizonyos, hogy a gépkocsi mint közlekedési és szállítási eszköz a maga társadalmi létezésének csak egy részére ad magyarázatot. A kocsi a társadalmi állás, a presztízs jelképe.“

A szerző sötét jövőt jósol az autós világnak. A tárgy általában rombol, és végül magát rombolja szét. A város már telítődött az autókkal, előbb-utóbb a falu is erre a sorsra jut. A közlekedési szakemberek terrorja lesz úrrá napjainkon. Külön elmélete és gyakorlata van annak, hogyan öregednek ki az autók, sőt élet-tartamukat már programálják. Így aztán a gépkocsi nemcsak a társadalmi presztízsnak, hanem a francia szerző bírálata szerint — egy társadalmi önelpusztításnak is jelképévé válhat.

A tudós mint regényíró

(*Saturday Review*, LI. 16.)

John Kenneth Galbraight egyetemi tanár, diplomata, világhírű tudós, az Egyesült Államok ma élő legnagyobb közgaz-

dásza — állapítja meg tanulmányában Anthony Burgess és E. Kramer. Különösen két gazdasági művével vált ismertté. Az egyik a *The Affluent Society* (A gazdag társadalom), a másik a múlt évben megjelent és rövid idő alatt igen sok nyelvre lefordított *The New Industrial State* (Az új ipari állam). Mindkettő a kapitalista termelés és társadalom alapvető tudományos szintézisét nyújtja.

Galbraight — akárcsak McLuhan — kanadai származású, és az amerikai szellemi élet egyik legjelentősebb képviselőjének számít. Alkotó tevékenységében áttöri szaktudományának szűk korlátait, és sok gazdasági tanulmánya mellett most regényírára szánta el magát. Regénye, a *The Triumph: A Novel of American Diplomacy* (A győzelem: az amerikai diplomácia regénye) nemcsak best-seller, hanem Amerika határain túl is felkeltette a figyelmet. Célja az amerikai külpolitika javító célzatú bírálata és leleplezése. A szerző szerint azok ellen irányul, akik politikai eszméiket az 1940-es és 50-es években alakították ki, és noha a világ megváltozott, ők nézeteiken változtatni nem akarnak. Különben is — állapítja meg egyik nyilatkozatában — a világon csak az amerikai külügyminisztériumban fordulhat elő, hogy az embereket akkor léptessék elő, amikor valamilyen hibát követnek el.

Galbraight az amerikai diplomáciát a maga valóságában ábrázolja, de azt a regény keretébe ágyazza. Úgy véli, az igazság jobban hat, ha a mese formáját ölti magára. Az elbeszélésben mindegyre felöltik a tanár-szerző oktató hangja. Truman Capote a tudós regényét „regénytelen regénynek“ nevezte.

Témája az amerikai diplomácia módszereinek, útjainak, a kulisszák mögötti vitáinak leleplezése. A szerző ismeri ennek minden intézményét, képviselőjét, összefüggését, de hogy szabadabban beszélhessen, a cselekmény színhelyéül egy képzeletbeli országot talált ki, a latin-amerikai Puerto Santos köztársaságot. A köztársaság teljhatalmú elnöke, a diktátor Martinez uralkodása alatt az országot stabilitásnak tűnő apátia üli meg. A diktátor korrupciós rendszerét azonban támogatja az Egyesült Államok, mert nem lát benne veszélyt a nyugati féltékére. Noha Puerto Santos lényegében a fasiszta diktatúra igáját nyögi, a kommunistáktól való félelmében a külügyminisztérium mindent rendjénvalónak tart. Nem sokára azonban a mérsékeltlen szabadelvű Miró megdönti Martinez uralmát, és demokratikus rendszert akar bevezetni.

Martinez belenyugszik a történetekbe, de az amerikai közti ügyek minisztere határozott kiállást követel, és erről meggyőzi a különben engedékenységre hajlamos elnököt is.

Cselfogások, intrikák, „dolgos“ villásreggelik, ajánlatok, kártyablöffök következnek, aminek eredményeként az Egyesült Államokban tanult ifjú Juan Martinez beiktatják elüzlött apja örökébe. A fiatal Martinez azonban nem követi apja politikáját, hanem csendben és békében hozálát a szocializmus bevezetéséhez. Erről igen sokat tanult az amerikai egyetemeken, hiszen itt hallotta, hogy „a hatalom kulcsa a legfelső vezetés teljes monopoliuma“.

A regény inkább mondanivalóiban újszerű és értékes. Mint művészi munka a szerző nagy tudása, szép stílusa ellenére sem képes hús-vér hősöket ábrázolni. Szereplői sokszor ellenszenvesek vagy szimpatikusok, elmélkedők vagy könnyedek, de az olvasó szeretetét vagy gyűlöletét nem váltják ki. Végeredményben Galbraight „regénytelen regénye“ olyan felfrissítő kiruccanás, amelyet Bacon tett, amikor megírta a *Novum Organumot*.

Meddig készül egy irodalmi lexikon?

(*Magyar Könyvszemle*, 1968. 2.)

A kérdést mi tesszük fel, miután elolvastuk M. Kondor Viktória érdekes tanulmányát a Magyar Tudományos Akadémia könyvtörténeti és bibliográfiai folyóiratában. A szerző eredetileg a kérdést (már a címben) így veti fel: *Hogyan készült id. Szinnyei József „Magyar írók élete és munkái“ című műve?* Nos, eddig úgy tudtuk, hogy a közhasználatú „Szinnyei“ 14 köteté harmincéves előkészület után indult 1891-ben, s újabb huszonnégy évig tartott, amíg az utolsó kötet is megjelent, a most közreadott tanulmányból azonban kiviláglik, hogy a mű keletkezése sokkal régibb gyökérű, s anyaggyűjtése tulajdonképpen már a tudós komáromi gyermekkorában megkezdődött.

A *Magyar Könyvszemle* cikkirónője átnézte id. Szinnyei József 1848-ban elkezdett és 1913-ban bekövetkezett haláláig naponta rendszeresen írt naplóját és mintegy tízezer darabra tehető levelezési anyagát, s ezekből derül ki, hogy a tímárcsalád szorgalmas gyermeke már 1840-től kezdve rendszeresen folytatta olvasmányainak táblázatát, s harminckét éves koráig 2490 kötet adatait jegyezte fel. Nagy magyar könyvészeti gyűjteményének terve a napló bejegyzései szerint

1859-ben merült fel, s attól kezdve vagyunk tanúi annak a három évtizedes küzdelemnek, melyet főleg az Akadémiával kellett megvívnia. Egy 1864-ben kelt levél tartalmazza már az egyes írói címszavak szerkezeti pontjait, 1877-ben jelenik meg Szinnyei tanulmánya egy könyvészeti szemle hasábjain a magyar írói névtár módszertanáról, 1889-ben kerül az ügy az Akadémia elé, s újabb egy évtizedig húzódik el a benyújtott előterjesztés körútja a hivatalos fórumokon. Amikor öt évi utánjárás is hiábavaló, Szinnyei saját felelősségére nyomat kérdőíveket, és ezeket sajátkezűleg osztja szét az írók között. Az Akadémia Trefort Ágoston elnöklete alatt csak 1886-ban hoz kedvező határozatot, s a szerkesztés költségeit végre felveszi a következő év költségvetésébe. Ezek után kerül sor 1889 végén az első füzet szedésére.

1890. január 13-án a tudós naplójában ez a boldog kifakadás olvasható: „Itt van a kezemben; kitarásom, fáradságom, munkám méltó gyümölcse... Most adj erőt, egészséget én uram istenem, hogy ellenségeimnek azt is megmutassam, hogy folytatni is fogom tudni munkámat, egészséggel, kitartással learassam a megérdemelt jutalmat. Ez kellett nekem, hogy lássák: tudok én ilyesmit is... ellenségeim csak szaporodni fognak, de sokkal nagyobb arányban szaporodnak az én igaz barátaim.“ A meginduló munka kefelenyomatait az Akadémia kijelölte mindenkori ellenőr, Heinrich Gusztáv mellett rendszeresen átnézte a tudós fia is, ifj. Szinnyei József, a kolozsvári egyetem finnugor nyelvész-professzora.

M. Kondor Viktória a nagy magyar írói életrajzgyűjtemény izgalmas történetét a következőkkel végzi: „...gutta cavat lapidem — a csepp kivájja a követ: Szinnyei jelmondatának igazsága van.“

A technokrácia egy technokrata szemével

(*Társadalmi Szemle*, 1968. 6.)

A technokrácia és a technokrata figyelemre méltó meghatározását adja majd tanulmányában Vámos Tibor, magvs kifejti: nem meglepő, hogy századunkban — amelyben a termelés exponenciálisan gyorsuló fejlődése tapasztalható — az érdeklődés jelentősen fokozódott a műszaki pályák iránt: ezek biztosítják a legszélesebb lehetőségeket a személyes felemelkedéshez. Így az értelmiségnek és a középső vezető rétegnek túlnyomó többsége műszaki értelmiséggé vagy valamilyen műszaki kapcsolatú

szakemberré vált. Ennek következtében a vezetésre történő kiválogatás ezekből a rétegekből fokozottabb. Egyébként is a termelési kérdések előtérbe kerülése a társadalmi problémákon belül megköveteli a termelési szakemberek maximális bevonását a vezetésbe. Ez századunkra jellemző irányzat, amelyen nem kell csodálkozni, hanem úgy kell tekinteni, mint az eddigieket logikusan követő és a jövőben újabb változásnak kitett jelenséget.

Ha a mérnök és általában a technokraták túlsúlya jelenthet is bizonyos veszélyeket, ezek távolról sem olyan fenyegetők. Könnyen lehet, hogy az ő körükben is meg fognak születni azok a kétélyek, amelyek a túlságosan technikai beállítódású társadalom helyzetével szemben a jövő felé mutatnak. A termelési specialisták nagyobb részaránya talán jellegzetesebb a közepesen fejlett országokban. A fejlett tőkésországokban sokat beszélnek ugyan a menedzserek vezette társadalomról, de valójában a klasszikusan kialakult osztály- és csoportképviseletek ülnek a kormányokban, parlamentekben, a bankok igazgató tanácsaiban. Ezekben a szervekben vajmi kevés az úgynevezett technokrata.

A szerző a továbbiakban rámutat, hogy általános a félelem az automatizálás dehumanizáló hatásától. Am, az már világos, hogy a műszaki fejlődés, a gépesítés, az automatizálás megmenti az emberiséget a teljes fizikumot és a szellemi tevékenységre is fordítható energiákat kiszívó nehéz, egészségtelen fizikai munkafajtáktól. Ez ember egyre inkább tömegmérétekben foglalja el a magasabb rendű irányító, újat alkotó tevékenység szféráját. A közvetlen technika itt másodrangúvá válik. Ez olyan felszabadulással jár, amely az emberiség érdeklődési körét is megváltoztatja.

Miként a természet valamennyi jelensége az exponenciális fejlődési szakaszon túl telítődő jelenségeket is mutat, éppúgy a termelési területein is hasonló telítődésnek kell bekövetkeznie. Az új szükségletek kialakulása sem lehet mindig olyan robbanásszerű, mint napjainkban. Ennek az ember véges fogyasztási ideje is határt szab. A korszerű automatizált termelés jóval leegyszerűsíti az új szükségleteket kielégítő javak előállítását. Így az emberi érdeklődés középpontjából — bizonyos időn belül — eltávolodik a közvetlen termelési-technikai szféra. A legfejlettebb ipari államokban már ma sem a fogyasztási igények kielégítése az elsőrendű probléma, hanem a legfej-

lettebb technikai eszközök talaján sem megoldott társadalmi, emberi kérdések vetődnek fel sürgetően.

A társadalom jelenlegi műszaki fejlődése nyomán elérkezünk egy olyan időszakhoz, amikor az érdeklődés és a szükségletek a jelenlegi termelési-technikai központból újra áttevődnek az emberek gondolkodásában eddig különválasztott humán szférába. Ezért a napjainkban tapasztalható kulturális aggodalom hasznos szerepet játszhat a további fejlődés ösztönzésében, végső fokon azonban indokolatlan.

Végül a magát „technokratának“ minősítő szerző javasolja az állami-társadalmi vezetőknek és pedagógusoknak: ne neveljenek technokratákat.

Sartre a diákmozgalomról

(*Le Nouvel Observateur*, 1968. VI. 26.)

Azon a héten, amikor a francia ipari vállalatok dolgozóinak többsége újra felvette a munkát, amikor a Sorbonne már nem a diákok, hanem a rendőrség alakulatai tartották megszállva, s a franciák az első választási forduló urnáihoz járultak — Jean-Paul Sartre a *Le Nouvel Observateur* kérdéseire válaszolva, elemezte a májusi diákmegmozdulások tanulságait.

Sartre észrevételei nem a teoretikus dolgozószobájának négy fala közt, hanem a diákokkal folytatott dialógus közepette születtek, az egyetemi városban, ahová Sartre-t maguk az egyetemi hallgatók, a májusi események tevékeny részesei hívták meg. Az eszmecsere napi-rendjének első pontja: megbukott-e a mozgalom?

„Csak azoknak a szemében bukkott meg — állapítja meg Sartre —, akik azt hitték, a forradalom kéznújtásnyira van... hogy a Nanterre-ben és a Sorbonne-on kirobbant akció olyan társadalmi és gazdasági apokalipszisba torkollik, mely nem csupán a rendszert buktatja meg, de a kapitalizmus felbomlásához vezet. Ez ábránd volt...“

Milyen legyen a jövő egyeteme? A diákok véleménye megoszlik ebben a kérdésben. Sartre szerint mindkét felfogásban az a törekvés mutatkozik meg, hogy a májusi megmozdulások következményeit a legkedvezőbb módon aknázzák ki. „Egyesek azt mondják: »Azért kell harcolnunk, hogy kivívjuk az önkormányzattal rendelkező kritikai egyetemet, melyben a tanár—tanítvány viszony, akárcsak mindkét fél viszonya a kultúrához, alapvetően megváltozik.«. Sartre

ezt a változást úgy értelmezi, hogy „... a tudás megszerzésének együtt kell járnia a szerzett tudás társadalmi hatékonyságának kritikai felmérésével, úgy, hogy az egyetem ne »egydimenziós« embereket neveljen — a polgári rendszer engedelmese, tesztekkel kipróbált, elidegenedett szakkadereit —, hanem olyanokat, akik visszanyerték a szabadság két kiterjedését: a beilleszkedést a társadalomba s egyidejűleg ennek a társadalomnak a tagadását.“

A jövő egyetemének másik terve abból indul ki, hogy a kritikai egyetem — megvalósíthatatlan: „Melyik tőkésállam lenne hajlandó egy olyan egyetemet finanszírozni, melynek bevallott célja annak bizonyítása, hogy maga a kultúra tőkésellenes?“ Ennek a felfogásnak a támogatói „a kritika egyeteme“ helyett „az egyetem kritikáját“ ajánlják, ha kell, erőszakos eszközökkel.

Sartre összebékíthetőnek tekinti a két elgondolást. A polgári egyetem intézményét gyengítő reformokért száll síkra, melyeknek egyre radikálisabb színezetet kell ölteniök. Optimistának vallja magát a francia egyetem jövőjét illetően, derűlátását a diákok és a tantestület legjobbjainak termékeny együttműködéséből meríti. Saját tapasztalataira hivatkozik, beszámol a diákokkal folytatott eszmecserejének lefolyásáról: „Kérdéseket tettem fel, válaszoltak, én is válaszoltam, egyesek elvetették azt, amit mondtam, de mindezt csöndben, tökéletes fegyelemben... Nem volt más hatalmam, mint az, amivel ők felruháztak. Ha azt mondták volna: »Távozzék«, nem tehettem volna egyebet, mint hogy elhagyjam a termet, holott a régi egyetemen én lettem volna az, aki kiutasíthatom a diákokat. Másfelől a »megengedett« hatalom, amellyel rendelkeztem — a közvetítő, aki nem sajnálja a fáradságot, hogy megragadja hallgatói figyelmét, megértesse magát velük — összehasonlíthatatlanul kielégőbb volt, bár mely »jog-védte« hatalomnál... Még ha a leghatározottabban ellentmondanak is nekünk, de meghallgatnak, elégedettebbek vagyunk, nem csupán önmagunkkal, de hallgatóinkkal is, mint amikor dermedt tiszteletben figyelnek a szavunkra. Az előbbi sokkal serkentőbb.“

Jean-Paul Sartre nem ért egyet azokkal, akik szerint a diákok nem túriák, hogy tanítsák őket. „... csupán azt a jogot követelik, hogy vita tárgyává tehesék a tanultakat, megvizsgálják, megállja-e mindez a gyakorlat próbáját, hogy meggyőződjenek róla, nem kényszerítik

őket idejük vesztegetésére. Önöknek sejtelve sincs, mennyi számárságot tanítottak az én diákkoromban...“

Az interjú a kérdést megillető helyet biztosít a diákok és a munkások mozgalma viszonyának. Sartre elveti a szélsőséges álláspontokat, melyek szerint a diákoknak kell tanítaniuk a munkásokat, illetve, megfordítva, csak tanulnivalójuk van tőlük. „Téves minden előzetes séma annak eldöntésére, kit kinek kell tanítania. Mint mindig, most is mindenki tanulhat mindenkítől... A munkás egyelőre azt hiszi, hogy a diák olyan valaki, akinek rendelkezésére áll a »humanizmus«, aki bizonyos dolgokat jobban tud, mert jobban elmagyarázták neki, s volt ideje megtanulni. Ez igaz volt az én időmben. Ma már nem az. A mai diákok megtömbök, mint a libát, a kijelölt irányú tudással, mely meghatározott kapacitással ruházta föl. Ezt az álkultúrát méghozzá nem is fényűzésben és kellő szabad idővel rendelkezve sajátítja el — sok diák él nagyon nehezen —, hanem szorongva, mert sosem tudhatja, mikor morzsolódik le egy olyan kiválasztó folyamat során, mely a szakkadereknek csupán egy szűk elitjét engedi kiemelkedni a tömegből. Amikor egy munkás »burzsujióknak« titulál egy diákok, többnyire nem ismeri, nem érti a másik életét“.

Az érem másik oldaláról Sartre így beszél: „... a diákok sem ismerik a kétkezi munkát, s talán nem ártana, ha az idej nyári egyetem munkás-kurzusaival párhuzamosan — ha a dolgozók akarják — a diákok üzemi gyakorlatot végeznének... Amikor hadifogoly voltam az elmúlt háborúban, kitűnően megértettem magam a munkásokkal és a parasztokkal, akikkel együtt voltam. Ha közéjük mentem volna a gyárakba és a gazdaságokba, hogy a magam elvont értelmiségi nyelven szóljak hozzájuk, hátat fordítottak volna nekem. A fogolytáborban azonban ugyanazt a nyelvet beszéltek, mert ugyanazt kellett tennünk, együtt kellett reagálnunk — ha nem is mindig ugyanúgy — egyazon eseményekre. A diákok és a munkások között akkor lesz csak valódi kapcsolat, ha együtt dolgoznak majd az egyetemeken is, a gyárakban is.“

A politikailag felkészült diákok, Sartre tapasztalata szerint, tudatában vannak annak, hogy a dolgozó osztályok nélkül nem létezhet forradalmi mozgalom. A kétkezi dolgozók és az értelmiség érdekösszességét a marxi tanok szellemében hangsúlyozza, elvetve azt a szűkkeblű, vulgáris marxista érvelést, miszerint, a

többségében polgári eredetű diákság érdeke szükségképpen eltér a munkásokétól. Erről így szól:

„Marx egészen másként vélekedett, amikor megmagyarázta, hogyan válhatnak a polgárságból származó teoretikusok a munkások osztályának szövetségeseivé, azért, mert problémáik, mint kultúremberké, tudósoké, szabad foglalkozásúaké, szintén elidegenedési problémák. Ez már Marx korában igaz volt. Még inkább az ma, amikor a diákok felismerik, hogy tárgyként kezelik őket tanulmányi éveik alatt, hogy aztán ugyancsak tárgy gyanánt szolgáljanak, mire szakemberré lettek. Megértik, hogy eltulajdonítják munkájukat, akárcsak a munkásokét, ha más módon is. Ezért állnak ma a diákok és a munkások sokkal közelebb egymáshoz, mint a szüleik.“

A kémiai és biológiai hadviselés — a CBW

(*Newsweek*, LXXI. 23.)

A mai kémiai és biológiai hadviselés (CBW — Chemical Biological Warfare) a klórgázt inkább kegyetlen, mint veszélyes fegyvernek tartja, mert például a VX ideggáz pillanatok alatt öl, és egy uncia (mintegy 30 gr) botulinum toxin 60 millió embert pusztíthat el.

E gázok bevetését nemcsak a közvélemény, hanem egyes katonai vezetők is túl veszedelmesnek tartják. Különbösen is az 1925. évi genfi egyezmény eltiltotta a mérgezőgázok használatát. A hadviselő felek azonban az egyezményt nem tartották tiszteletben. Például az olaszok gázt használtak az abesszinek ellen 1938-ban, a japánok a kínaiak ellen 1937 és 1943 között, Hochhuth *Katonák* című darabjában azt mondhatja Churchill-lel hogy ő nem riadt volna vissza a mustárgáztól sem, ha a németek partra szálltak volna Angliában.

A kémiai fegyverek fejlesztése egyenes következménye a nagyhatalmak kölcsönös bizalmatlanságának. A nagyhatalmak titkos kísérleteket folytatnak a kémiai és biológiai hadviselés állandó fejlesztésére. A véletlen azonban a titkokat néha napfényre hozza. A tavasz folyamán a dugway-i kísérleti telepen a szél az igen erős gázt a távolabb fekvő legelőkre vitte, és itt 6400 juhott megölt. A múlt évben az amerikaiak Vietnamban 1,1 millió hold területen gázzal elpusztították a növényzetet.

Az ún. ideggázt egy német kémikus 1936-ban fedezte fel. Főként az izmokra

hat, az áldozat nem tud lélegzeni, és meghal. E gázt ezután angol és amerikai vegyészek tovább fejlesztették, és ma VE és VX néven ismert. Lassan párolog, és napokig a célpont fölött lebeg. Nemcsak a légzőszervek, hanem a bőr is belélegzi, s mivel szagtalan és színtelen, jelenléte jóformán csak a mérgezés után fedezhető fel.

A BZ-nek nevezett kémiai szernek pszichikai hatása van, s mivel nem halálos, ezért zendülők és tüntetők ellen használható. Az 1960-as években az USA hadserege különböző *pszichokémiai* szerek hatását, köztük az LSD-jét, nyilvánosan is bemutatta. Hatásuk alatt a macska rémülten terült el az egér előtt, a katonák semmibe vették őrmesterük parancsait.

Évmilliók fejlődés során olyan organizmusok jöttek létre, amelyek több mint 160 bénító, gyilkoló fertőzőbetegséget okoznak. A biológusok ezen organizmusok közül azokat választják ki, amelyeknek virulenciája nagyobb. A biológiai hadviselés amerikai központjában, Fort Detrickben azt tartják, hogy ezek ellenőrzése sokkal nehezebb, mint a kémiai szereké. Minthogy nem áll rendelkezésre megfelelő kísérleti terület, hatásukat illetően a biológusok inkább találgatásokra vannak utalva. A kedvezőtlen szél a támadókat is könnyen végveszélybe sodorhatja.

A biológiai hadviselés intézményei ezért elsősorban megfelelő kísérleti telep létrehozására törekednek. Így született meg a *Pacific Bird Project* (A csendes-óceáni madárterv), melynek keretében a hadsereg 232 000 dolláros alapot létesített a Smithsonian Institutionnál. A terv célja kikutatni a Csendes-óceánnak amerikai ellenőrzés alatt levő részén a madárvilág viselkedését a költőzködés során, valamint a madarak terjesztette betegségek tanulmányozása. A terv bírálói azonban azt állítják, hogy a Smithsonian csak fedőszerv, s a tulajdonképpeni cél egy biológiai kísérleti telep létesítése.

Újabbán egyre hangosabb bírálatok hangzanak el az egész CBW-program ellen. Az amerikai tudósok egyesülete e program felfüggesztését követeli azzal az indoklással, hogy már maga a kísérletezés is sok veszéllyel jár, és Detrickben csaknem minden évben meglepő halálesetek fordulnak elő, amelyek drámaian szemléltetik, „milyen gyengén ellenőrizhetők a véletlenek“. A bírálatok egyelőre azonban süket fülekre találtak.